

LITOSFERA. TUPROQ IFLOSLANISH MUAMMOLARI.

Sobirov Azamat Farxodjon o‘g‘li

Talaba, Farg‘ona Politexnika insituti

Farg‘ona shahar

Litosfera yuzasi kuchli antropogen ta’sirga ega: eroziya, sho‘rlanish, qazib olish, sanoat va maishiy chiqindilar bilan ifloslanishi, sirtga mexanik shikastlanishlar va boshqalar.

Tuproq ifloslanishining asosiy manbalari - litosferaning yuqori qatlami quyidagilar:

1. *Uy-joy kommunal xo‘jaligi boshqarmasi* (maishiy axlat, oziq-ovqat chiqindilari, qurilish va boshqa axlat),

2. *Sanoat chiqindilari*: rangli va og‘ir metallar, siyanidlar, mishyak, berilliy, benzol va fenol birikmalari (plastmassa va sun‘iy tolalarni ishlab chiqarishda), fenollar, metanol, turpentin (pulpa va qog‘oz sanoatida)

3. *Issiqlik energetikasi*: yondirilgan ko‘mir, kuyikish, oltingugurt oksidi (tuproqda),

4. *O‘g‘itlar va pestitsidlar*,

5. *Transport* - moddalar aylanishida ishtirok etadigan azot va qo‘rg‘oshin oksidlari, uglevodorodlar tuproq va o‘simliklarga intensiv ravishda ajralib chiqadi;

6. *Foydali qazilmalar* tabiiy ekotizimlar buziladi, er yuzasi mexanik ravishda buziladi, ko‘mir chiqindilari va chiqindilarning yonishi sodir bo‘ladi, o‘n minglab gektar unumdor erlar nobud bo‘ladi.

Moddalar - tuproq ifloslantiruvchi moddalar quyidagi guruhlariga bo‘linadi.

- metallar va ularning birikmalari;
- qishloq xo‘jaligida o‘g‘itlar,
- qishloq xo‘jaligidagi pestitsidlar.

Metallar va ularning birikmalari. Ishlab chiqarish faoliyati jarayonida inson er qobig'ida to'plangan temir, mis, qo'rg'oshin, simob va boshqa metallarning zahiralarini ishlab chiqadi va tarqatadi, bu esa püsürtme natijasida tarqaladi.

Har yili 4 ming kub kilometrdan ko'proq qazib olinadi. tarkibida metall bo'lgan jinslar va yillik o'sish 3%. Tuproqqa kiradigan boshqa metall manbalar: korroziyasi tuproqdagi 10% metalning tarqalishiga olib keladigan tayyor metall konstruksiyalarning aşınması. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, 21-asrning o'rtalarida yuz bergan bu jarayonlar tuproqdagi ba'zi metallarning tarkibini 10-100 baravar yoki undan ko'proq ko'payishiga olib keladi. Minimal hisob-kitoblarga ko'ra, har yili 122 ming tonna rux, 89 ming tonna qo'rg'oshin, 12 ming tonna nikel, 1,5 ming tonna molibden, 765 tonna kobalt, 30,5 tonna simob sayyora yuzasiga tashlanadi. Atmosfera va gidrosferadan farqli o'laroq, o'z-o'zini tozalash jarayoni litosferada deyarli sodir bo'lmaydi, toksikantlar asta-sekin tuproqda to'planib, uning kimyoviy tarkibini o'zgartiradi va litosfera va biosfera o'rtasidagi munosabatlarni buzadi. Masalan, o'tgan asrning o'zida qishloq xo'jaligida ilgari ishlatilgan 20 million kvadrat kilometr er yo'qolgan. Ekologik muammoni hal qilish usullari qanday? Birinchidan, chiqindilar va sanoat chiqindilarini kamaytirish kerak. Ikkinchi yechim ifloslantiruvchi moddalarni oqilona yo'q qilishdir.

- Bugungi kunda, maishiy chiqindilarni eritilgan metall ustiga yoqish orqali yo'q qilish taklif etiladi. Zaharli moddalarni kamroq darajada chiqarilishi ishoniladi. Kauchuk shinalarni yo'q qilish yechimi ularni qayta ishlashdir.

- Kam zaharli pestitsidlar va mineral o'g'itlarni ishlab chiqish davom etmoqda.

- Radioaktiv chiqindilar tashlanmaydi, lekin azot kislotasi suyuqligi shaklida maxsus idishlarda saqlanadi. Idishning muddati tugaganidan so'ng, radioaktiv suyuqlik yangisiga joylashtiriladi.

- Qayta ishlash mumkin bo'lgan barcha chiqindilar.

- Barcha o'simliklarni chiqindisiz ishlab chiqarishga o'tkazish masalasi ko'rib chiqilmoqda.

Litosferaning ifloslanishini kamaytirishga har kim yordam berishi mumkin. Buning uchun axlatni maxsus ajratilgan idishlarga solib qo‘yish kifoya. Har xil turdagi axlat uchun maxsus idishlar mavjud axlatni turiga qarab ajratib tashlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Myagkov M.S., Gubernskiy Yu.D., Konova L.I., Litskevich V.K. Shahar, arxitektura.Inson va iqlim. - M.: "Arxitektura -C",
2. QMQ 2.01.05-2019 Tabiiy va sun'iy yoritish
O‘zbekiston Respublikasi Qurilish Vazirligi. Toshkent 2019